

Munich Personal RePEc Archive

Rethinking Potentials, Challenges, and Development Directions in Yazd Region

Mirjalili, Seyed hossein

Institute for Humanities and Cultural Studies

5 February 2012

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/126107/>

MPRA Paper No. 126107, posted 10 Sep 2025 05:41 UTC

بازاندیشی برخی توان ها، چالش ها و جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد در برنامه چهارم توسعه

دکتر سید حسین میر جلیلی - پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

طبق ماده ۲۴۲ لایحه برنامه چهارم، سند توسعه هر استان باید با توجه به قابلیت ها، تنگناها و جهت گیری های توسعه استان تدوین شود. بر این اساس در این مقاله توانمندی های منطقه یزد به سه دسته: طبیعی و جغرافیایی، تاریخی و انسانی تقسیم شده است. مهم ترین توان های طبیعی و جغرافیایی منطقه یزد شامل: انرژی خورشیدی، انرژی بادی، دام ها، درختان و گیاهان مناطق بیابانی، شور بیابان، مطالعات میان رشته ای بیابان، مرکزیت جغرافیایی کشور و وجود معادن متنوع است. از سوی دیگر مهم ترین چالش های جمعیتی و نیروی انسانی این منطقه هرم سنی جمعیت و موج دوم جمعیتی، شهر نشینی سریع، افزایش سریع آبادی های خالی از سکنه، افزایش سریع میزان بیکاری، وضع سواد و تحصیلات شاغلان بخش خصوصی و رشد سریع شاغلان و سهم بخش خدمات می باشد. بخش های تولیدی منطقه یزد با چالش زیست محیطی بخش کشاورزی و بهره وری پایین نیروی کار صنعتی مواجه است. جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد، بهره برداری از توانمندی ها و مقابله با چالش ها خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- مقدمه

طرح مسأله: در مقدمه لایحه برنامه چهارم توسعه (۸۸-۱۳۸۴) از شوراهای برنامه ریزی استان ها خواسته شده است، با همکاری و تعامل کلیه دستگاه های استانی برنامه پنج ساله استان را تهیه و پس از تصویب شورای برنامه ریزی استان به تصویب نهایی هیأت وزیران برسانند.

در ماده ۱۲۱ لایحه، دولت مکلف شده است به منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت ها در پهنه سرزمین با هدف استفاده کارآمد از قابلیت ها و مزیت های کشور، سند ملی آمایش سرزمین در سطوح کلان، بخشی و استانی تهیه نماید. سطح استانی شامل:

۱- نظریه پایه توسعه استان ها، حاوی بخش های محوری و اولویت دار در توسعه استان و تعیین نقش هر استان در تقسیم کار ملی.

۲- سازمان فضایی توسعه استان (محورها و مراکز عمده در توسعه استان).

۳- اقدام ها و عملیات اولویت دار در توسعه استان است.

بر اساس بند ب ماده ۲۴۲؛ سند توسعه استان، سندی راهبردی است که با توجه به قابلیت ها، محدودیت ها و تنگنا های توسعه استان، اصلی ترین جهت گیری ها در زمینه جمعیت و نیروی انسانی، منابع طبیعی، زیر بناها و فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و هدف های کمی و کیفی بلند مدت و میان مدت توسعه استان را در چارچوب راهبردهای کلان برنامه چهارم و سند ملی آمایش سرزمین و طرح های توسعه و عمران و اسناد ملی توسعه بخشی تبیین می نماید.

بر این اساس در این مقاله، سوال های اصلی عبارتند از:

سوال های اصلی

۱- توان های طبیعی، جغرافیایی، تاریخی و انسانی منطقه یزد برای توسعه اقتصادی کدامند؟

۲- چالش های نیروی انسانی و تولیدی منطقه یزد کدامند؟

۳- جهت گیری های لازم در برنامه ریزی توسعه اقتصادی منطقه یزد برای بالفعل نمودن توان ها و غلبه بر چالش ها کدامند؟

قلمرو پژوهش

حوزه بررسی مقاله، وضعیت طبیعی، جغرافیایی، تاریخی، جمعیت و نیروی انسانی، محصول لاتخالص داخلی و بخش های تولیدی می باشد.

هدف بررسی

شناسایی برخی توانمندی ها، چالش ها و جهت گیری های برنامه توسعه اقتصادی منطقه یزد طی سال های ۸۸-۱۳۸۴.

ضرورت بررسی

بدون شناخت توان های منطقه یزد و معرفی چالش ها نمی توان جهت گیری مطلوب و تمرکز بخشی برای توسعه اقتصادی منطقه یزد داشت. بازاندیشی توان ها و چالش ها می تواند جهت گیری های مطلوب تری برای توسعه پیشنهاد کند.

۲- توانمندی های منطقه یزد

منطقه یزد در ردیف مناطق نیمه بیابانی و بیابانی کشور به شمار می رود. در منطقه یزد مناطق شرقی شهرستان یزد، بهاباد، چغارت، رباط پشت بادام، سیاه کوه و مشرق و جنوب بافق و اخیراً اطراف طبس، حالت نیمه بیابانی دارد. طبق گزارش سال نامه آماری استان یزد در سال ۱۳۸۱، این استان دارای ۶،۴۹۱،۱۰۰ هکتار بیابان است^{۱)}.

مهم ترین ویژگی های طبیعی مناطق بیابانی خشکی یا فقدان رطوبت کافی است که خود باعث ایجاد محدودیت رشد و نمو گیاهان و سایر موجودات زنده می گردد. درجه حرارت در روز و شب به شدت تغییر می کند، اشعه خورشید شدید است و با روزهای گرم و طولانی توأم می باشد. بادهای شدید نیز می وزد.

۱) سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، سالنامه آماری استان یزد، سال ۱۳۸۱، ص ۱۱۵

مناطق نیمه بیابانی و بیابانی، ماهیت دو گانه دارد. از یک طرف برای رشد مبتنی بر آبداری محدودیت به حساب می آید و از آن جا که زیستگاه ها را تهدید می کند باید با گسترش بیابان مبارزه کرد و طرح های بیابان زدایی اجرا کرد. از طرف دیگر بیابان دارای توان اقتصادی است که در صورت به فعلیت رساندن این پتانسیل می تواند باعث رشد تولید ناخالص داخلی و بهره وری از منابع خداداد گردد.

نمی توان چنین قضاوت کرد که مناطق بیابانی بی فایده است و هیچ نقشی در رشد و توسعه اقتصادی ندارد و لذا در برنامه ریزی توسعه اقتصادی مناطقی مانند یزد آن را نادیده بگیریم. این انتقاد به برنامه ریزی توسعه اقتصادی کشور و خصوصاً برنامه ریزی توسعه مناطقی مانند یزد در طول سال های گذشته وارد است که حتی مطالعه لازم برای شناخت این پتانسیل ها انجام نشده است. خداوند هر چه آفریده است دارای حکمت است و در نظام احسن هیچ چیز عبث آفریده نشده است، هر چند در ظاهر بی فایده به نظر برسد.

۱-۲- توان های طبیعی و جغرافیایی

برخی ویژگی های طبیعی مناطق نیمه بیابانی و بیابانی منطقه یزد که قابل بهره برداری اقتصادی است و لازم است در برنامه ریزی توسعه اقتصادی منطقه یزد در نظر گرفته شود، عبارتند از: انرژی خورشیدی به دلیل تابش شدید خورشید در مناطق بیابانی، انرژی حاصل از نور خورشید که تجدید پذیر است، منبع سرشار و دایمی برای تولید الکتریسته ایجاد می کند. طبق برآورد ترازنامه سال ۱۳۷۸ کشور، میزان تابش متوسط سالانه آفتاب در منطقه یزد به ۳۲۰۰ ساعت می رسد. به همین جهت می توان از این پتانسیل برای تولید الکتریسته آبگرمکن های خورشیدی و سایر سیستم های حرارتی خورشیدی استفاده کرد. انرژی بادی: منبع دیگر انرژی در مناطق بیابانی، وجود بادهای شدید و طولانی است که در سراسر سال در حال وزیدن است. باد ۱۲۰ روزه در مناطق بیابانی کشور مشهود است. هم اکنون این نیروی عظیم صرف جابه جایی شن های روان می گردد و طوفان شن ایجاد می کند. در حالیکه در گذشته اجداد ما از همین بادهای، انواع آسیاب ها را به چرخش در می آوردند و با احداث بادگیرها در ساختمان ها با گرمی هوا در تابستان مبارزه می کردند.

تحقیقات یونسکو نشان می دهد در اراضی بیابانی در مقابل هر ۲۰ کیلومتر سرعت باد در ساعت با آسیابی به قطر ۱۵ متر می توان صد هزار وات ساعت در سال الکتریسته تولید کرد. این مقدار انرژی الکتریکی برای روشنایی، آب گرمکن، انواع پمپ ها و سایر مصارف یک شهر صد هزار نفری کافی است. طبق مطالعات وزارت نیرو، توان بالقوه انرژی باد در مناطق مطالعه شده کشور حدود ۶,۵۰۰ مگاوات است.

باد در استان یزد به دلیل وجود شن های روان و تپه های شنی حائز اهمیت ویژه ای است. جهت چیره باد در یزد در شش ماه اول سال یعنی فصل های بهار و تابستان، شمال غربی و در چهار ماه از آبان تا بهمن در جهت جنوب شرقی می باشد. در دو ماه مهر و اسفند، باد غالباً از غرب می وزد. وزش باد در استان به علت لخت بودن دشت ها و کوهستان ها شدت دارد. سرعت باد به صورت طوفان های سهمگین شنی می تواند تا ۹۰ کیلو متر در ساعت برسد و حتی این سرعت در یزد تا ۱۲۰ کیلومتر در ساعت نیز ثبت شده است (سال نامه آماری استان یزد). در حال حاضر تولید الکتریسته در منطقه یزد توسط نیروگاه های حرارتی انجام می شود و برای تولید الکتریسته از سوخت های فسیلی (نفت گاز و گاز طبیعی) استفاده می شود که منابع پایان پذیر انرژی هستند.

سال	نفت گاز مصرفی (لیتر)	گاز طبیعی (متر مکعب)
۱۳۷۰	۳۴۱۱۳۰۰۰	۰
۱۳۷۵	۱۷۴۹۹۲۶۰	۰
۱۳۷۶	۳۱۴۹۱۳۰۰	۰
۱۳۷۷	۱۹۱۴۶۸۰۰	۰
۱۳۷۸	۲۸۸۰۶۳۰۰	۷۴۲۹۱۵۰۰
۱۳۷۹	۶۰۰۷۵۵۰۰	۲۱۷۱۳۳۱۰۰
۱۳۸۰	۲۲۱۷۱۳۷۰	۱۸۲۵۰۰۰۰۰
۱۳۸۱	۵۶۲۵۶۱۰۰	۳۲۸۹۱۷۰۰۰

جدول شماره (۱): سوخت مصرفی نیروگاه های حرارتی استان یزد

منابع: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، سالنامه آماری استان یزد، ۱۳۸۱.

مصرف بیش از ۹۶ میلیون لیتر نفت گاز و بیش از ۳۲۸ میلیون متر مکعب گاز طبیعی برای تولید الکتریسته در منطقه یزد در سال ۱۳۸۱، علاوه بر آن که هدر دادن منابع پایان پذیر انرژی کشور

است، سبب آلودگی شدید هوای منطقه می گردد. همچنین هزینه فرصت بالایی دارد، زیرا در صورت صرفه جویی و صادرات این حجم مواد سوختی، عواید ارزی قابل توجهی نصیب کشور می شود.

دام ها، درختان و گیاهان مناطق بیابانی

برخی درختان، متناسب با مناطق بیابانی هستند. گز، آکاسیا، خار بیابانی (به ارتفاع ۱۰ متر)، کنار (و برگهای آن به عنوان سدر سرشوی گیاهی)، کهور، اسکنبیل، قیج، تاغ، نخل و کاسورینا از آن جمله اند. درختان یاد شده که در مناطق بیابانی رشد می کنند، از دیدگاه اقتصادی با ارزش هستند. زیرا: اول: این که شاخه برخی درختان یاد شده دارای ارزش علوفه ای و خاصیت تمیز کنندگی است. دوم: به عنوان یک ماده سوختی در مناطق روستایی قابل استفاده هستند و اغلب آن ها به دلیل رشد در بیابان دارای حرارت زیاد و دوام زیاد هنگام سوختن هستند. سوم: در تهیه نئوپان مورد استفاده قرار می گیرد. چهارم: به عنوان بادشکن در مزارع و برای بیابان زدایی و جلوگیری از گسترش بیابان قابل استفاده اند.

پنجم: از شاخه های برخی از این درختان، صنایع دستی و روستایی تهیه می شود.

ششم: می توان با کشت منظم آن ها، جنگل مصنوعی ایجاد کرد.

هفتم: در محیط زیست منطقه تأثیر مثبتی دارد.

هشتم: در تثبیت ماسه به عنوان معدن ویژه مناطق بیابانی نقش دارد.

نهم: در جلوگیری از فرسایش خاک مؤثر است.

دهم: در جلوگیری از گسترش بیابان و اجرای طرح های بیابان زدایی مؤثر است.

از گیاهان خاص مناطق بیابانی؛ مواد غذایی، ادویه، الیاف و دارو به دست می آید. خشک شده برگ برخی گیاهان بیابانی به عنوان دارو توسط مردم منطقه یزد استفاده می شود. هم اکنون در کشورهای پیشرفته صنعتی، گرایش به کاهش تولید داروهای شیمیایی و افزایش تولید داروهای ارگانیک (با استفاده از گیاهان دارویی) به وجود آمده است و مصرف این نوع داروها روبه افزایش نهاده است. ارزش تجاری برخی گیاهان مناطق بیابانی در کتب تخصصی توضیح داده شده است.

با توجه به شرایط اقلیمی مناطق بیابانی و نیمه بیابانی، دام‌هایی چون شتر و بز وجود دارند که نسبت به شرایط این مناطق سازگاری بیشتری دارند. از این رو پرورش این گونه دام‌ها می‌تواند با هزینه کم و فایده زیاد انجام شود.

تور بیابان

یکی از موارد بهره‌برداری اقتصادی از بیابان، ایجاد تور بازدید از بیابان برای جهانگردان منطقه یزد است. طبق گزارش سال‌نامه آماری استان یزد، در سال ۱۳۸۱ بیش از ۲۰ هزار گردشگر از استان یزد بازدید نموده‌اند. اگر از این تعداد گردشگر، نیمی در این بازدید شرکت کنند و هر یک ۳۰۰ هزار ریال هزینه نمایند، در آن صورت ۳ میلیارد ریال درآمد سالانه از این طریق ایجاد می‌شود و مشاغلی نیز در این ارتباط شکل می‌گیرد.^(۱)

تأسیس پژوهشکده مطالعات میان رشته‌ای بیابان

از آن‌جا که بیش از نیمی از سرزمین ایران را مناطق بیابانی، نیمه بیابانی، نیمه خشک و خشک تشکیل می‌دهد، احداث این پژوهشکده برای انجام مطالعات میان رشته‌ای در مورد بیابان اقدامی ضروری برای برنامه‌ریزی توسعه کشور است. در صورت شکل‌گیری این پژوهشکده برای انجام پژوهش و آموزش، امکان جذب اعتبارات ملی در وهله نخست و اعتبارات منطقه‌ای و بین‌المللی وجود دارد. از آن‌جا که استان‌های خراسان، سمنان، مرکزی، یزد، اصفهان، کرمان و سیستان و بلوچستان در حاشیه بیابان و در مناطق نیمه بیابانی واقع شده‌اند، هر یک از استان‌های یاد شده می‌تواند داوطلب ایجاد چنین پژوهشکده‌ای باشد. اما با پیشقدمی منطقه یزد، مرکزیت مطالعات میان رشته‌ای بیابان در کشور به استان یزد محول خواهد شد. در صورت تجهیز این پژوهشکده در میان مدت امکان جذب دانشجوی خارجی نیز وجود دارد. باید توجه داشت که تنها با شناخت بیابان است که می‌توان از منافع آن بهره‌مند شد.

۱. برای گردشگران اروپایی و برخی مناطق آسیایی، مشاهدۀ بیابان جذاب است.

کشور امارات متحده عربی در سال ۱۹۹۰ به بانک توسعه اسلامی پیشنهاد کرد مرکزی برای مطالعات کشاورزی در زیست شور در این کشور ایجاد کند. در سال ۱۹۹۲ بانک توسعه اسلامی با تأسیس مرکزی به نام «مرکز بین المللی کشاورزی در زیست شور»^(۱) در دبی موافقت کرد و بودجه آن را تأمین نمود. سپس این مرکز از صندوق اوپک^(۲) و صندوق عرب برای توسعه اقتصادی و اجتماعی^(۳) نیز کمک مالی دریافت کرد. در این مرکز استفاده از آب شور و چگونگی کاشت محصول در زیست شور بررسی می شود. ایده اولیه آن در سال ۱۹۹۰ در کنفرانس هایی که در دانشگاه العین امارات متحده عربی و جده توسط بانک توسعه اسلامی برگزار شده بود، توسط دانشمندان و خصوصاً محققان اماراتی مطرح شد و قرار شد نتایج تحقیقات در اختیار همه کشورهای منطقه خلیج فارس قرار گیرد. هم اکنون این مرکز به عنوان یکی از مراکز وابسته به بانک توسعه اسلامی فعالیت می کند. با توجه به این که تقریباً تمامی کشورهای منطقه خلیج فارس در منطقه نیمه بیابانی و بیابانی قرار گرفته اند، پیشنهاد تأسیس چنین پژوهشکده ای در منطقه یزد در صورت پی گیری توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی می تواند تأمین مالی و حمایت بانک توسعه اسلامی را به دنبال داشته باشد و در مرحله بعدی کمک های مالی و فنی سایر مؤسسات بین المللی مانند: فائو جلب شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^(۱) International Center for Biosaline Agriculture (I. C. B. A)

^(۲) OPEC fund

^(۳) Arab Fund for Economic and Social Development

مزیت جغرافیایی کشور

منطقه یزد از لحاظ جغرافیایی در مرکز کشور قرار گرفته است. این خود مزیتی بالقوه است اما زمانی بالفعل می شود که تأسیسات و تجهیزات لازم فراهم شود. برای بهره برداری از این پتانسیل نیاز به ظرفیت سازی در زمینه های زیر است:

الف) توسعه راه ها و امکانات حمل و نقل جاده ای.

ب) توسعه شبکه راه آهن.

ج) توسعه خطوط ارتباطاتی (تلفن، اینترنت و ...).

د) توسعه خطوط هوایی.

وجود معادن غنی و متنوع

یکی دیگر از توانمندی های جغرافیایی یزد، وجود معادن غنی و متنوع در قلمرو جغرافیایی منطقه یزد است. در سال ۱۳۸۰ تعداد ۱۵۹ معدن در استان یزد در حال بهره برداری بوده اند. معادن در حال بهره برداری در زمینه های زیر اقدام به استخراج می نمایند: سنگ های آهنی (۲ معدن)، سرب و روی (۲ معدن)، شن و ماسه (۷۱ معدن)، سنگ های تزئینی (۳۲ معدن)، سنگ بالاست (۲ معدن)، سنگ آهک (۴ معدن)، سنگ گچ (۲ معدن)، کائولن و خاک نسوز (۲۳ معدن)، منیزیت و گل سفید (۴ معدن)، باریت (۹ معدن)، سنگ فسفات (۱ معدن)، نمک (۳ معدن)، سنگ سیلیس (۲ معدن)، و فلدسپات (۲ معدن)^(۱).

برای ایجاد ارزش افزوده بالاتر می توان از طریق ایجاد کارخانجات فرآوری مواد معدنی در منطقه یزد اقدام نمود. فراوری به صورت مرحله ای می تواند تا صنایع پایین دستی گسترش یابد و در توسعه اقتصادی منطقه یزد نقش مؤثری ایفاء نماید. برنامه ریزی برای ایجاد صنایع فرآوری مواد معدنی در منطقه یزد در برنامه چهارم می تواند توانمندی معدنی یزد را به فعلیت برساند.

۱. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، سالنامه آماری استان یزد سال ۱۳۸۱، ص ۱۵۷.

۲-۲- توانمندی های تاریخی

منطقه یزد یکی از سرزمین های باستانی اقوام ایرانی و دارای میراث با قدمت ۳ هزار سال است. برخی مورخان بنای اولیه شهر یزد را به زمان اسکندر مقدونی نسبت می دهند که وی زندانی ساخته و آن را چنین نامگذاری نموده است. برخی دیگر از مورخان معتقدند در دوره ساسانیان به فرمان یزدگرد اول (۴۲۱-۳۳۹ م) در این محل شهری بنام «یزدان گرد» بنا گردیده است. نام یزد از همین عنوان گرفته شده است و به معنای: «مقدس»، «فرخنده» و «در خور آفرین» می باشد. مهم ترین آثار تاریخی یزد شامل: محله های قدیمی، مسجد جامع کبیر، مجموعه امیر چخماق، مساجد شاه طهماسب، ملا اسماعیل، ریگ، امامزاده جعفر، برج و باروی قدیمی شهر، آب انبارها، بقعه ها، دخمه زرتشتیان، آتشکده زرتشتیان، حمام خان، باغ دولت آباد، بازارهای سنتی، پیرسبز چک چکوی زرتشتیان، پیر نارکی زرتشتیان، سرو چهار هزار ساله ابرکوه و قلعه ها می باشد.

بهره برداری از این توانمندی ها از طریق سرمایه گذاری برای مرمت و بازسازی و فراهم نمودن امکانات بازدید گردشگران میسر خواهد بود.

۲-۳- توانمندی های انسانی

در آخرین سرشماری کشور در سال ۱۳۷۵، جمعیت استان یزد بر حسب گروه های وسیع سنی به شرح جدول شماره (۲) بوده است.

گروه وسیع سنی	تعداد جمعیت	درصد از کل جمعیت استان
جمعیت جوان (کمتر از ۱۵ ساله)	۲۹۱۳۱۱	۳۸/۸۰
جمعیت بالغ و فعال (۱۵-۶۴ ساله)	۴۲۰۰۶۹	۵۵/۹۵
جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیشتر)	۲۹۳۸۹	۵/۲۴

جدول شماره (۲): جمعیت استان یزد بر حسب گروه های وسیع سنی (۱۳۷۵)

مأخذ: محاسبه شده بر اساس سال نامه آماری استان یزد سال ۱۳۸۱، ص ۴۶.

همچنین ۳۸۲۰۴۷ نفر (۵۰/۸۸ درصد) زیر ۲۰ ساله و ۵۰۲۴۰۲ نفر (۶۶/۹۱ درصد) زیر ۳۰ ساله بوده اند. میانگین سنی کل استان یزد در آبان ۱۳۷۵، ۲۴/۷۵ سال و میانه سنی ۱۹/۶۳ سال بوده است.^(۱)

بنابراین یکی از توان های انسانی استان یزد آن است که حدود ۵۶ درصد جمعیت استان یزد بالقوه فعال هستند. خلق مزیت، (خلق توانمندی) نیز از توانمندی های انسانی محسوب می شود و با سرمایه گذاری در نیروی انسانی، ایجاد می شود و توانمندی ایجاد شده تا حد زیادی قابل توسعه است.

۳- چالش های توسعه اقتصادی منطقه یزد

مهم ترین چالش های توسعه اقتصادی منطقه یزد را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف) چالش های جمعیتی و نیروی انسانی

ب) چالش های تولیدی

۳-۱- چالش های جمعیتی و نیروی انسانی

اهم چالش های جمعیتی و نیروی انسانی منطقه یزد عبارتند از:

۳-۱-۱- هرم سنی جمعیت و موج دوم جمعیتی

هرم سنی جمعیت منطقه یزد در سال ۱۳۷۵ (آخرین سرشماری کشور) بدین گونه بوده است که طبقه سنی ۱۴-۱۰ ساله بیشترین تعداد جمعیت را شامل می شده است. در این طبقه سنی دانش آموزان قرار دارند. اما اکنون که ۷ سال از آن زمان سپری شده است این افراد به طبقات ۱۹-۱۵ و ۲۴-۲۰ ساله منتقل شده اند.

۱. مال نامه آماری استان یزد سال ۱۳۸۱، ص ۶۱

در طبقه ۲۴-۲۰ ساله، اشتغال مهم ترین دغدغه افراد را تشکیل می دهد. آموزش عالی، بهداشت و درمان، مسکن، امکان ازدواج، تفریحات سالم و سایر خواسته های این طبقه سنی، چالش های ناشی از انتقال طبقه جمعیتی یاد شده بحساب می آید.

چالش دیگری که در سطح کشور نیز با آن مواجهیم ولی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. موج دوم رشد جمعیت است، که با ازدواج این طبقه سنی بزرگ بوجود می آید. موج اول طبقه سنی ۱۴-۱۰ ساله در سال ۱۳۷۵، در سال های ۱۳۶۵-۱۳۶۱ بوجود آمده است و موج دوم وقتی بوجود می آید که این افراد به سن ازدواج برسند. بنابراین از هم اکنون باید آماده مواجهه با نیازهای ناشی از موج دوم جمعیتی در منطقه یزد بود.

۲-۱-۳- شهرنشینی سریع

همان گونه که از جدول شماره (۳) مشاهده می شود از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۸۱ جمعیت شهری منطقه یزد به سرعت افزایش یافته است و از ۱۲۴۵۴۲ نفر به ۶۹۳۵۵۱ نفر افزایش یافته است. به طوری که در سال ۱۳۸۱ یکی از بالاترین میزان شهرنشینی در میان استان های کشور را داشته است، و در مرتبه چهارم از نظر میزان شهرنشینی در کشور قرار دارد. جدول شماره (۴) میزان شهرنشینی استان های کشور در سال ۱۳۸۱ را نشان می دهد.

بر خلاف کشورهای پیشرفته که شهرنشینی در آن ها به موازات تکامل نظام تولید و اقتصاد، رشد می کند بخشی از تحولات شهرنشینی در کشور ما و خصوصاً منطقه یزد معلول تشدید شکاف درآمدهای انتظاری بخش های اقتصادی و دسترسی ناکافی روستائیان به منابع کسب و کار و درآمد است و نه ناشی از کارآمدتر شدن کارکردهای اقتصادی و بهبود شیوه تولید^(۱). لذا نمی توان آنرا نمادی از پیشرفت و توسعه اقتصادی دانست. چنان که نسبت به تکامل و تجهیز منابع و امکانات تولید در آبادی های منطقه یزد اقدام نشود، در آینده شاهد ادامه رشد شهرنشینی خواهیم بود و شاهد افزایش

(۱) سازمان برنامه و بودجه، روند گذشته، جاری و آینده نگری ۱۰ ساله جمعیت ایران (۸۵-۱۳۷۵)، ص ۲۳.

آلودگی های زیست محیطی، تضعیف شرایط بهداشتی درمانی، افزایش بیکاری و اشتغال ناقص، تشدید فشار فرساینده بر زیر ساخت های اجتماعی و گسترش حاشیه نشینی در منطقه یزد خواهیم بود.

سال	تعداد کل جمعیت	جمعیت شهری	جمعیت روستایی
آبان ۱۳۴۵	۲۸۱۱۵۸	۱۲۴۵۴۲	۱۵۶۶۱۶
آبان ۱۳۵۵	۳۵۶۸۴۹	۲۱۸۲۳۳	۱۳۸۶۱۶
مهر ۱۳۶۵	۵۷۴۰۲۸	۳۸۱۹۸۹	۱۹۲۰۱۸
مهر ۱۳۷۰	۶۹۱۱۱۹	۴۷۰۲۹۹	۲۲۰۷۷۱
آبان ۱۳۷۵	۷۵۰۷۶۹	۵۶۴۲۳۳	۱۸۶۵۳۶
آبان ۱۳۸۱	۸۹۱۱۲۷	۶۹۳۵۵۱	۱۹۷۵۷۶

جدول شماره (۳): جمعیت شهری و روستایی در استان یزد (۱۳۴۵-۸۱)

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، سالنامه آماری استان یزد، سال ۱۳۸۱، ص ۴۵.

استان	میزان شهرنشینی (درصد)	رتبه	استان	میزان شهرنشینی (درصد)	رتبه
کل کشور	۶۶	-	قزوین	۶۶.۶	۶
آذربایجان شرقی	۶۶.۳	۷	قم	۹۲.۴	۱
آذربایجان غربی	۵۸.۹	۱۴	کردستان	۵۸.۳	۱۵
اردبیل	۵۵.۸	۱۷	کرمان	۶۱.۴	۱۱
اصفهان	۸۱.۹	۳	کرمانشاه	۶۴.۵	۹
ایلام	۵۹.۵	۱۳	کهگیلویه و	۵۰.۷	۲۳
بوشهر	۵۵.۱	۱۹	گلستان	۴۴.۸	۲۵
تهران	۸۵.۶	۲	گیلان	۵۵.۱	۱۶
چهارمحال و بختیاری	۵۴.۹	۲۰	لرستان	۵۷.۲	۱۶
خراسان	۶۳.۱	۱۰	مازندران	۵۱	۲۲
خوزستان	۶۴.۶	۸	مرکزی	۶۵.۲	۸
زنجان	۵۲.۵	۲۱	هرمزگان	۴۴.۴	۲۶
سمنان	۷۵.۴	۵	همدان	۵۵.۷	۱۸
سیستان و بلوچستان	۴۹.۶	۲۴	یزد	۸۱	۴
فارس	۶۰.۷	۱۲	-	-	-

جدول شماره (۴): میزان شهرنشینی در استان های کشور در سال ۱۳۸۱

مأخذ: مجله شهید بهشتی، مرکز آمار ایران، خلاصه آمارهای پایه ای استان ها ۱۳۸۱، آذر ۱۳۸۲، ص ۴۳.

۳-۱-۳- افزایش سریع آبادی های خالی از سکنه

در سال ۱۳۷۵ تعداد آبادی های خالی از سکنه استان یزد ۳,۵۷۲ و تعداد آبادی های دارای سکنه ۱۱۴۱ بوده است^۱. درحالی که در سال ۱۳۸۱ از کل تعداد ۵,۳۵۶ آبادی، تعداد آبادی های دارای سکنه به ۱۳۵۷ آبادی و آبادی های خالی از سکنه به ۳,۹۹۹ آبادی افزایش یافته است.^۲ در واقع تعداد آبادی خالی از سکنه طی ۶ سال، ۴۲۷ آبادی افزایش یافته است. علاوه بر آن سهم بالای آبادی های زیر ۲۰ خانوار در کل آبادی های دارای سکنه، حاکی از خالی از سکنه شدن قریب الوقوع تعداد دیگری از آبادی های منطقه یزد است (جدول شماره ۵).

طبقه بندی جمعیتی	تعداد آبادی
۱-۲۴ نفر	۸۶۴
۲۵-۴۹ نفر	۱۵۶
۵۰-۹۹ نفر	۱۴۵
۱۰۰-۴۹۹ نفر	۱۷۶
۵۰۰-۹۹۹ نفر	۴۶
۱۰۰۰-۲۴۹۹ نفر	۴۱
۲۵۰۰-۴۹۹۹ نفر	۷
۵۰۰۰ نفر و بیشتر	۱
جمع	۱۵۱۳

جدول شماره (۵) طبقه بندی جمعیتی آبادی های دارای سکنه در استان یزد: ۱۳۸۱

مأخذ: آمارنامه استان یزد سال ۱۳۸۱، ص ۵۴.

همان گونه که از جدول شماره (۵) ملاحظه می شود تعداد ۱۱۶۵ آبادی زیر ۲۰ خانوار جمعیت دارد.^۳ این تعداد آبادی حدود ۷۷ درصد از کل آبادی های دارای سکنه منطقه یزد را تشکیل می دهند. بنابراین بیش از ۰/۷۵ درصد آبادی های یزد در معرض مهاجرت و خالی شدن تدریجی از

^۱ آمارنامه استان یزد ۱۳۷۸، ص ۶۴

^۲ آمارنامه استان یزد ۱۳۸۱، ص ۸

^۳ بعد خانوار ۵ نفر و کمتر گرفته شده است.

سکته قرار دارند. بنابراین آبادی های منطقه یزد مهاجر فرست هستند و به سرعت از جمعیت خالی می شود. شهرنشینی سریع و افزایش سریع آبادی های خالی از سکته در منطقه یزد دو چالش جمعیتی این منطقه را تشکیل می دهد. اما چرا منطقه یزد با چالش مهاجرت روستائیان به شهرها مواجه است؟ اصولاً دو دسته عوامل بر مهاجرت مؤثراند:

اول: عوامل فشار^(۱) (دفع) که عبارتند از:

غیر اقتصادی شدن فعالیت های کشاورزی و بالا بودن هزینه تولید. توزیع نامناسب زمین، نبود یا عدم کفایت امکانات رفاهی (خدماتی، بهداشتی و آموزشی) رشد جمعیت، پایین بودن سطح درآمد روستایی، نبود امکانات بازاریابی محصولات.

دوم: عوامل جذب^(۲) یا کشش که عبارتند از:

وجود امکانات رفاهی، دوگانگی منطقه ای، تخصیص بیشتر منابع در بخش های شهری (خدمات و صنعت) و بهتر بودن درآمد و سطح زندگی در مناطق شهری^(۳) آن چه واقعاً مهاجرت نیروی کار را تسریع می کند، دوگانگی منطقه ای است. فقدان امکانات در روستا، عامل دفع جمعیت و وجود امکانات رفاهی و درآمد بالاتر در شهرها عامل جذب جمعیت به شهرها است. در واقع گسترش فعالیت های صنعتی با درآمد بالاتر برای نیروی کار و گسترش فعالیت های خدماتی در شهرها، دستمزد نیروی کار شهری را افزایش می دهد. افزایش درآمد شهری، شکاف آن را با درآمد روستایی زیاد می کند و عامل مهاجرت خواهد بود. بنابراین در مهاجرت نیروی کار از روستا به شهر، انگیزه های درآمدی و غیر درآمدی، هر دو مؤثرند. درست است که در جریان توسعه اقتصادی طبق نظریه رشد نوین کوزنتس - از سهم بخش کشاورزی کم می شود و سهم بخش صنعت و سپس سهم بخش خدمات بیشتر می شود ولی این جابه جایی سهم ها نباید باعث از بین رفتن تولید کشاورزی و صنعتی باشد. در واقع بخش کشاورزی و خصوصاً روستاها نباید قربانی

①-Push Factors

② Pull Factors

③ مرتضی قزوینیان، ۱۳۷۵، ص ۵

توسعه صنعتی و گسترش بخش خدمات باشد. در مناطق و کشورهای که توسعه اقتصادی را معادل صنعتی شدن می دانند، این پدیده، بیشتر اتفاق می افتد. مهاجرت شتابنده ناشی از دوگانگی در منطقه یزد را می توان با اقدامات زیر اصلاح کرد:

اهتمام جدی به توسعه روستایی به عنوان برنامه اصلی مبارزه به شهرنشینی سریع و جلوگیری از خالی شدن آبادی ها از سکنه. مانند: توسعه فعالیت های جنبی کشاورزی و دامداری. نگرش متوازن به صنعت - کشاورزی و روستا - شهر در برنامه ریزی توسعه منطقه.

تعریف کارکرد ویژه برای هر یک از شهرستان های استان یزد در برنامه ریزی توسعه اقتصادی منطقه یزد، بگونه ای که شهرستان های استان یزد مکمل یکدیگر در فرآیند توسعه اقتصادی باشند. توسعه تعاونی های تولید روستایی و ارائه تسهیلات اعتباری کوچک. تقویت امکانات اقتصادی و خدماتی در سایر شهرستان های استان یزد.

۴-۱-۳- افزایش سریع میزان بیکاری

میزان بیکاری در منطقه یزد طی سال های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۱ روند فزاینده داشته است، به طوری که از ۶/۴ درصد در سال ۱۳۷۷ به ۱۴/۲ درصد در سال ۱۳۸۱ افزایش یافته است. جدول شماره (۶) میزان بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر را نشان می دهد.

سال	میزان بیکاری	تعداد کل متقاضیان کار ثبت نام شده	متقاضیان کار ثبت نام شده در گروه سنی ۱۵-۲۴	بهره (درصد)
۱۳۷۷	۶/۴	۳۶۰۶	۲۴۱۸	۶۷-۰۵
۱۳۷۸	۱۰/۲	۳۵۹۴	۲۴۴۷	۶۸-۰۸
۱۳۷۹	۸	۳۵۵۴	۲۵۹۵	۷۲-۱۷
۱۳۸۰	۱۴-۱۳	۵۲۲۶	۳۰۵۸	۵۸-۵۱
۱۳۸۱	۱۴-۲۲	۲۳۸۰	۱۳۱۲۵	۵۱-۶۸

جدول شماره (۶): میزان بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر و متقاضیان کار ثبت نام شده

منبع: سالنامه آماری استان یزد ۱۳۸۱، ص ۸۷ و ص ۱۱۷.

همچنین تعداد متقاضیان کار ثبت نام شده از طریق مراکز کارآزمایی نیز روند فزاینده نشان می دهد. به طوری که از حدود ۳۶۰۰ در سال ۱۳۷۷ به بیش از ۲۶۸۰۰ در سال ۱۳۸۱ افزایش یافته است که ۸۰۰ درصد رشد طی ۵ سال را شاهد بوده است. از سوی دیگر همانطور که در بخش مربوط به هرم

سنی در منطقه یزد گفته شد، بیشترین متقاضیان کار در گروه سنی ۲۴-۱۵ ساله قرار دارند و همواره بیش از نیمی از متقاضیان کار را تشکیل می داده اند (جدول شماره ۶).

۱-۳- وضعیت سواد و تحصیلات شاغلان بخش خصوصی

وضعیت سواد و تحصیلات شاغلان بخش خصوصی در سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۱ در جدول شماره (۷) نشان داده شده است.

سواد و تحصیلات	شاغلان بخش خصوصی (۱۳۷۵) درصد	شاغلان بخش خصوصی (۱۳۸۱) درصد	کارفرما (۱۳۷۵) درصد	کارکن مستقل (۱۳۷۵) درصد	مرد و حقوق بگیر (۱۳۷۵) درصد	کارکن فامیلی بدون مرد (۱۳۷۵) درصد
بی سواد	۲۱/۹	۱۶/۴	۱۲/۵	۲۶/۸۸	۱۹/۱۷	۱۵/۴۵
باسواد	۷۸	۸۳/۵۹	۸۷/۴۹	۷۳/۱۱	۸۰/۸۲	۸۴/۵۴
تحصیلات عالی (بالتر از دیپلم)	۱/۹۵	۱۰/۸۳	۵/۱۵	۱/۳۴	۲۰/۸۰	۰/۴۷

جدول شماره (۷): وضعیت سواد و تحصیلات شاغلان بخش خصوصی در سال های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۱

منبع: محاسبه شده بر اساس: سالنامه آماری استان یزد ۱۳۸۱، ص ۱۰۵.

همان گونه که از جدول شماره (۷) ملاحظه می شود در سال ۱۳۷۵ که آخرین سرشماری کشور انجام شده است، تنها ۱/۹۵ درصد از شاغلان بخش خصوصی در منطقه یزد دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بوده اند. حدود ۲۲ درصد شاغلان نیز بی سواد بوده اند. این سهم ها در سال ۱۳۸۱ به ترتیب به ۱۰/۸۳ و ۱۶/۴ تغییر می یابد که نشان دهنده بهبود در وضعیت سواد و تحصیلات شاغلان طی ۶ سال سپری شده است. اما حتی بر اساس آمار سال ۱۳۸۱، حدود ۹۰ درصد شاغلان بخش خصوصی، تحصیلات بالاتر از دیپلم ندارند. از سوی دیگر بر اساس آمار سرشماری سال ۱۳۷۵، ۱۲/۵ درصد کارفرمایان بی سواد بوده اند و تنها ۵/۱۵ کارفرمایان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بوده اند. در مورد کارکنان مستقل نیز تنها ۱/۳۴ درصد از آنان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بوده اند. در مورد مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی نیز تنها ۲/۸ درصد آنان در سال ۱۳۷۵ دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بوده اند و حدود ۲۰ درصد آنان بی سواد بوده اند. به تعداد بی سوادان باید بخشی از باسوادان را افزود که بی سواد خود را کتمان نموده اند. در آن صورت وضعیت نگران کننده تر می شود. بی سواد

تعدادی از شاغلان صنعتی و پایین بودن شاغلان صنعتی دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم می تواند از علل پایین بودن بهره وری نیروی کار صنعتی در استان یزد باشد که به عنوان یکی از چالش های تولیدی در منطقه یزد به حساب می آید.

۶-۱-۳- رشد سریع شاغلان و سهم بخش خدمات

توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب بخش های اصلی فعالیت طی سال های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۱ در استان یزد به شرح جدول شماره (۸) بوده است.

فعالیت	سال	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱
شاغلان گروه کشاورزی		۱۵۰۴۷	۱۵۰۰۶	۱۶۰۳۳	۱۳۰۴۳	۱۴۰۳۳
شاغلان گروه صنایع و معادن		۴۵۰۷۷	۴۱۰۰۰	۴۳۰۳۹	۴۱۰۵۶	۴۰۰۰۸
شاغلان گروه خدمات		۳۸۰۷۵	۴۳۰۹۲	۴۴۰۱۹	۴۲۰۸۳	۴۶۰۰۱

جدول شماره (۸): توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب فعالیت اقتصادی در استان یزد (۸۱-۱۳۷۷)

ساختار محاسبه شده بر اساس سال نامه آماری استان یزد ۱۳۸۱.

همان گونه که از جدول شماره (۸) ملاحظه می شود سهم شاغلان گروه خدمات طی دوره پنج ساله ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۱ از ۳۸/۷ درصد به ۴۶/۱ درصد افزایش یافته است. به عبارت دیگر طی پنج سال حدود ۸ درصد رشد کرده است.

محاسبه ارزش افزوده بخش های اصلی اقتصادی (کشاورزی، صنایع و معادن و خدمات) از طریق کسر کردن مصرف واسطه از ستانده بخش های اقتصادی، حاکی از آن است که ارزش افزوده ناخالص بخش خدمات، بیشترین سهم را در کل ارزش افزوده ایجاد شده در محصول ناخالص داخلی منطقه یزد (به قیمت بازار) در سال ۱۳۷۹ دارد.

بخش ها	ستانده	مصرف واسطه	ارزش افزوده ناخالص	سهم در کل ارزش افزوده ناخالص ^۱ (درصد)
کشاورزی	۱۰۵۳/۶	۸۸۵/۲	۱۱۶۸/۴	۱۰۰/۱۴
صنایع و معادن	۶۱/۷۵	۳۶۶۷/۶	۲۵۰۷/۴	۲۱/۹۹
خدمات	۸۷۵۲/۲	۱۰۲۷/۵	۹۷۲۴/۷	۶۷/۷۵
جمع	۱۶۹۸۰/۸	۵۵۸۰/۳	۱۱۶۱۰/۵	۱۰۰

جدول شماره (۹): ستانده، مصرف واسطه و ارزش افزوده بخش های اصلی اقتصادی یزد (۱۳۷۹) واحد: میلیارد ریال
 مأخذ: محاسبه شده بر اساس: سال پایه آماری استان یزد ۱۳۸۱، صص ۵۴۲-۵۴۱.

همان گونه که از جدول شماره ۹ ملاحظه می شود بیش از ۶۷ درصد کل ارزش افزوده ناخالص بخش های اصلی اقتصادی در منطقه یزد توسط بخش خدمات ایجاد می شود. بر این اساس رشد سریع شاغلان و سهم بخش خدمات، اقتصاد منطقه یزد را به سوی یک اقتصاد خدماتی سوق می دهد.

۳-۲- برخی چالش های تولیدی

برخی چالش های تولیدی در منطقه یزد عبارتند از:

۳-۲-۱- چالش زیست محیطی بخش کشاورزی

طی سال های زراعی ۱۳۷۷-۱۳۷۱ تا ۱۳۸۰-۸۱ هر ساله سطح زیر کشت محصولات سالانه و دائمی [شامل سطح زیر کشت محصولات سالانه آبی و دیم، سطح زیر کشت باغات مثمر (نهال و بارور) و سطح زیر کشت باغات غیر مثمر (نهال و بارور)] افزایش یافته است. جدول شماره (۱۰) سطح زیر کشت محصولات کشاورزی و میزان رشد سالانه را نشان می دهد. همانطور که از جدول یاد شده ملاحظه می شود طی این دوره، سطح زیر کشت از بیش از ۱۰۰ هزار هکتار به بیش از ۱۲۸ هزار هکتار افزایش یافته است (۲۸ درصد افزایش).

۱ ارزش افزوده، ارزش اضافی ایجاد شده در جریان تولید است. تفاوت میان فروش ستانده و مصرف واسطه در هر فعالیت اقتصادی را ارزش افزوده ناخالص می گویند. پس از کسر مصرف سرمایه ثابت از ارزش افزوده ناخالص، ارزش افزوده ناخالص به دست می آید.
 ان، کک، مر کبر آماو ایران، تعاریف و مفاهیم استاندارد، ۱۳۷۹، ص ۱۲۴

سال زراعی	سطح زیر کشت محصولات سالانه و دائمی (هکتار)	میزان رشد سالانه سطح زیر کشت (درصد)
۱۳۷۶-۷۷	۱۰۰۰۷۹	-
۱۳۷۷-۷۸	۶۱۲۰۴۵	۱۱/۹۶
۱۳۷۸-۷۹	۱۰۹۶۱۶	-۲/۶۴
۱۳۷۹-۸۰	۱۲۳۳۴/۱	۱۲/۴۸
۱۳۸۰-۸۱	۱۳۸۷۸۱/۸	۴/۴۱
میانگین	-	۶/۶۷

جدول شماره (۱۰): سطح زیر کشت و رشد سالانه محصولات کشاورزی

مأخذ: مجامعه شد بر اساس: سالنامه آماری استان یزد ۱۳۸۱، ص ۱۲۹

این در حالی است که برای افزایش تولید به طور فزاینده از کود شیمیایی و انواع سموم استفاده شده است. جدول شماره (۱۱) مقدار کود شیمیایی و سموم توزیع شده طی سال های ۱۳۷۵-۱۳۸۱ را نشان می دهد.

سال	جمع انواع کود شیمیایی توزیع شده (تن)	انواع سموم فروخته شده (تن)
۱۳۷۵	۱۹۷۱۲	۴۴۳۴۴
۱۳۷۶	۳۸۵۷۵	۷۷۶۳۵
۱۳۷۷	۱۶۴۶۶	۱۱۷۰۹۸
۱۳۷۸	۱۵۹۱۹	۱۲۲۸۸۴
۱۳۷۹	۳۴۹۳۷	۱۸۲۲۵۰
۱۳۸۰	۵۰۰۹۶	۲۳۰۴۰۰
۱۳۸۱	۳۴۹۷۰	۲۰۶۶۱۵

جدول شماره (۱۱): مقدار انواع کود شیمیایی توزیع شده و انواع سموم فروخته شده

مأخذ: سالنامه آماری استان یزد ۱۳۸۱، صص ۱۳۱-۱۳۰

انواع کود شیمیایی توزیع شده شامل: کود اوره، فسفات آمونیم، نیترات آمونیم، سولفات آمونیم، سوپر فسفات تریپل، سولفات پتاسیم، کلرور پتاسیم، میکروالمنت، ماکرو کامل N. P. K می باشد. انواع سموم فروخته شده نیز شامل: حشره کش، غلف کش، قارچ کش، کنه کش، موش کش و سایر سموم می باشد. توزیع کود شیمیایی در این دوره از بیش از ۱۹ هزار تن به بیش از ۵۰ هزار تن در سال ۱۳۸۰ و بیش از ۳۴ هزار تن در سال ۱۳۸۱ افزایش یافته است. بنابراین به ترتیب ۱۶۳ درصد و ۷۸/۹ درصد افزایش داشته است. توزیع سم نیز در این دوره از بیش از ۴۴ هزار تن به بیش از ۲۳۰ هزار تن در سال ۱۳۸۰ و ۲۰۶ هزار تن در سال ۱۳۸۱ افزایش یافته است. بنابراین به ترتیب ۴۲۲

درصد و ۳۶۸ درصد افزایش داشته است. البته بخشی از افزایش مصرف کود شیمیایی و سموم بدلیل افزایش کشت گلخانه ای در استان یزد است. اما آن هم باید کنترل شده باشد. نتیجه رشد بی رویه مصرف کود شیمیایی و انواع سموم، آلودگی محیط زیست است که به نظر می رسد اکنون در تولیدات کشاورزی به سطح نامطلوبی رسیده است. استفاده زیاد از کود شیمیایی و سموم و همچنین بذرهایی دست کاری شده (که آن را به نام بذرهایی اصلاح شده می شناسیم) محیط زیست را آلوده می کند و ما را از "کشاورزی پاک" دور می سازد. محصولات کشاورزی پاک که اصطلاحاً به آن محصولات ارگانیک^(۱) می گویند، با استفاده از کود حیوانی، بدون سم و با بذری طبیعی تولید می شود. متأسفانه چند سالی است که استفاده از بذرهایی دست کاری شده (و به اصطلاح اصلاح شده از نظر ژنتیکی) جای بذرهایی طبیعی را گرفته است. آنقدر سموم جلدی برخی میوه ها زیاد است که بر خلاف توصیه رساله های عملیه که خوردن میوه با پوست آن را مستحب می دانند سموم جلدی میوه ها موضوع حکم را تغییر داده و نه تنها پوست گرفتن چنین میوه هایی، لازم است بلکه باید پوست ضخیم گرفت و آنقدر کود شیمیایی در تولید محصولات زراعی به کار می رود که بروز برخی بیماری های جدید را می توان ناشی از کود شیمیایی دانست. در چنین شرایطی نه تنها مردم ما از محصولات طبیعی و پاک محروم شده اند بلکه به امراض مختلف مبتلا گشته اند. البته خوشحال هستیم که بیشتر تولید کرده اند. تحول در توسعه مستلزم آن است که علاوه بر کمیت محصول، به کیفیت آن نیز توجه داشته باشیم. در حال حاضر تقاضاهای محصولات کشاورزی ارگانیک (یا پاک) در جهان در حال رشد است. اما کشورهای صنعتی به اقتضای روش های تولیدشان که مبتنی بر تولید صنعتی محصولات کشاورزی و به صورت انبوه است چندان قادر نیستند تا با دیگر گونی کامل شیوه های تولید، اقدام به تولید مواد غذایی ارگانیک نمایند. اگر هم تغییری انجام شود، برای مصرف جهان، کافی نخواهد بود. به همین جهت اگر از هم اکنون به فکر تولید محصولات کشاورزی ارگانیک باشیم علاوه بر کاهش بیماری های ناشی از تولید محصولات آلوده (به مواد شیمیایی) در میان مردم این منطقه، قادر خواهیم بود صادر کننده مواد غذایی ارگانیک به دیگر کشورها باشیم. البته سیاستگذاران کشاورزی در کشور ما بدنبال رشد محصولات هستند بدلیل آن که بازده در هکتار را افزایش می دهد و به عبارت دیگر کشت عمقی را توسعه می بخشد. این در حالی است که بسیاری از فروشگاه های بزرگ در کشورهای صنعتی برای جلب

مشریان بیشتر رسماً اعلام کرده اند که محصولات غذایی آن ها عاری از GM است. طرفداران محیط زیست از مخالفان تولید چنین محصولاتی در دنیا هستند. هم اکنون در هلند، اسپانیا و فرانسه برای تولید محصولات پاک کشاورزی برنامه ریزی و سرمایه گذاری قابل توجهی می شود.^(۱) نتیجه بحث این نیست که مصرف کود شیمیایی و سموم را متوقف سازیم بلکه مقصود آن است که:

اولاً: مصرف کود شیمیایی و سموم به صورت کنترل شده و در حد استاندارد باشد، از مصرف بی رویه جلوگیری شود و مدت زمان لازم برای عدم مصرف پس از سم زدن رعایت شود.

ثانیاً: در کنار تولید چنین محصولاتی، تولید محصولات پاک کشاورزی با استفاده از کود

حیوانی، بدون سم و با بذر طبیعی تشویق شود.

ثالثاً: از هم اکنون به عنوان یک منطقه پیشتاز در کشور، اقدام به تولید محصولات پاک کشاورزی شود و صادرات آن آغاز گردد. باید توجه داشت که در تولید محصولات کشاورزی با بذر اصلاح شده، با کود شیمیایی و سموم نمی توانیم با محصولات کشاورزی کشورهای صنعتی رقابت کنیم، چون آن کشورها انواع بهتری از آن ها در اختیار دارند. ما باید محصولاتی تولید کنیم و در بخش هایی قوی شویم که آنان چون پیشرفته اند، در آن ها ضعف دارند.

۲-۲-۳- بهره وری پایین نیروی کار صنعتی

بر اساس آخرین آمارگیری از کارگاه های بزرگ صنعتی کشور (۱۰ کارکن و بیشتر) در سال ۱۳۷۸ که توسط مرکز آمار ایران انجام شده است، بهره وری نیروی کار صنعتی در استان یزد در رتبه بیست و دوم (۲۲) قرار دارد. بهره وری نیروی کار از طریق تقسیم ارزش افزوده کارگاه های صنعتی بزرگ به تعداد شاغلان صنعتی به دست آمده است.^(۲) جدول شماره (۱۲) رتبه بندی بهره وری نیروی کار صنعتی بر حسب استان در کارگاه های صنعتی بزرگ کشور در سال ۱۳۷۸ را نشان می دهد.

۱- محمود درخشانی، ۱۳۸۲، ص ۲۹

۲- سازمان بهره وری آسیایی، اندازه گیری و تحلیل بهره وری، ص ۵۷

استان	بهره وری نیروی کار	رتبه بهره وری استان
کل کشور	۶۵/۴۳	-
آذربایجان شرقی	۶۳/۰۱	۹
آذربایجان غربی	۳۸/۶۹	۱۹
اردبیل	۵۶/۵۱	۱۰
اصفهان	۷۵/۳۵	۶
ایلام	۳۶/۸۱	۲۰
بوشهر	۱۲۴/۱۳	۴
تهران	۶۴/۵۷	۸
چهارمحال و بختیاری	۳۹/۳۱	۱۸
خراسان	۴۲/۴۷	۱۶
خوزستان	۱۲۵/۹۹	۳
زنجان	۴۵/۷۸	۱۳
سمنان	۳۵/۱۷	۲۳
سیستان و بلوچستان	۲۰/۴۰	۲۸
فارس	۶۸/۸۴	۷
قزوین	۵۴/۸۰	۱۱
قم	۳۶/۲۸	۲۷
کردستان	۳۳/۱۶	۲۵
کرمان	۱۵۱/۹۴	۲
کرمانشاه	۴۵/۶۶	۱۴
کهگیلویه و بویر احمد	۳۴/۱۷	۲۴
گلستان	۳۹/۷۱	۱۷
گیلان	۴۹/۱۶	۲۶
لرستان	۵۰/۷۲	۱۲
مازندران	۴۴/۴۶	۱۵
مرکزی	۹۰/۹۰	۵
هرمزگان	۳۳۶/۰۵	۱
همدان	۳۶/۷۳	۲۱
یزد	۳۵/۵۱	۲۲

جدول شماره (۱۲): رتبه بندی بهره وری نیروی کار صنعتی بر حسب استان در کارگاه های صنعتی بزرگ (۱۰۰ کارکن و بیشتر)؛ سال ۱۳۷۸
 مأخذ: محاسبه شده بر اساس: مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه های صنعتی ۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر کشور ۱۳۷۸.

مهم ترین عواملی که بر پایین بودن بهره وری نیروی کار صنعتی منطقه یزد می تواند مؤثر باشد، عبارتند از:

- ۱- پایین بودن سطح سواد و تحصیلات شاغلان صنعتی و همچنین کارفرمایان خصوصی.
- ۲- وجود نیروی انسانی بیش از حد نیاز کارگاه های تولیدی، (مازاد نیروی انسانی).
- ۳- به کار نگرفتن فنون مدیریت نوین در مدیریت واحدهای صنعتی.
- کمترین نتیجه چنین وضعی هدر رفتن نیروی کار و بازدهی پایین می باشد. اگر بهره وری را به بیان ساده، مساوی با اجرای کارهای درست و اجرای درست کارها تعریف کنیم، آنگاه فقدان مدیریت صنعتی بهره وری پایین را نتیجه خواهد داد.
- ۴- انتخاب نوع صنایع، در منطقه یزد می تواند بر بهره وری مؤثر باشد. بدین ترتیب که ممکن است صنایع با ارزش افزوده پایین در منطقه یزد مورد بهره برداری قرار گرفته است. برنامه ریزی منطقه یزد برای توسعه صنعتی دو راه در پیش دارد:
- اول: افزایش فیزیکی عوامل تولید (کار، سرمایه، زمین) به ویژه نیروی کار.
- دوم: افزایش بهره وری همان عوامل تولید به ویژه نیروی کار.
- در این صورت اگر افزایش بهره وری در برنامه توسعه منطقه یزد قرار گیرد، در وهله نخست باید علل پایین بودن بهره وری شاغلان صنعتی در کارگاه های بزرگ صنعتی یزد را به دقت شناسایی کرد و پس از آن به بهبود کیفی عامل کار، تعدیل نیروی انسانی، به کارگیری مدیریت علمی نوین و انتخاب صنایع پربازده اقدام نمود.

۴- جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد و مطالعات فرآیندی

جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد شامل سیاست گذاری برای بهره برداری از توانمندی ها و تدابیری برای مقابله با چالش ها خواهد بود. بر این اساس مهم ترین جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد در برنامه چهارم عبارت خواهد بود از:

۴-۱- سیاست گذاری برای بهره برداری از توانمندی ها

بهره برداری از انرژی های تجدید پذیر مانند: انرژی خورشیدی و انرژی بادی، کاشت درختان و گیاهان مناطق بیابانی به منظور جلوگیری از گسترش بیابان و بهره برداری اقتصادی از آن ها و همچنین پرورش دام های قابل پرورش در مناطق بیابانی، برقراری تور بیابان برای گردشگران خارجی و تأسیس پژوهشکده میان رشته ای بیابان.

توسعه راه ها و امکانات حمل و نقل جاده ای، شبکه راه آهن، خطوط هوایی و خطوط ارتباطی (تلفن، اینترنت، و ...) به منظور بهره برداری از مزیت مرکزیت جغرافیایی کشور، ایجاد صنایع فرآوری مواد معدنی به منظور ایجاد ارزش افزوده بیشتر و بهره برداری بهینه از معادن غنی و متنوع منطقه، سرمایه گذاری برای مرمت و بازسازی و فراهم نمودن امکانات بازدید گردشگران خارجی به منظور بهره برداری از توانمندی های تاریخی منطقه، توسعه آموزش حرفه ای و فنی و سایر آموزش های کار بردی بمنظور بهره برداری از توانمندی های انسانی منطقه یزد و زمینه سازی برای خلق مزیت و توانمندی.

۴-۲- سیاست گذاری برای غلبه بر چالش ها

برنامه ریزی ویژه برای ایجاد اشتغال و سایر امکانات برای طبقه جمعیتی ۲۴-۱۵ ساله و برنامه ریزی برای مقابله با تقاضاهای ناشی از موج دوم جمعیتی در منطقه یزد، همچنین توسعه روستایی به منظور مقابله با شهرنشینی سریع و جلوگیری از افزایش سریع آبادی های خالی از سکنه و بگزرش متوازن به صنعت، کشاورزی و روستا، شهر در برنامه ریزی توسعه منطقه یزد، تعریف کارکرد ویژه برای هر یک از شهرستان های استان یزد در برنامه ریزی توسعه اقتصادی به گونه ای که شهرستان های استان یزد مکمل یکدیگر در فرآیند توسعه اقتصادی منطقه باشند. تقویت امکانات اقتصادی، رفاهی و خدماتی در سایر شهرستان های استان یزد، برنامه ریزی به منظور بهبود وضع سواد و تحصیلات شاغلان صنعتی کارگاه های بزرگ در منطقه یزد و گسترش آموزش های حرفه ای و فنی ضمن خدمت برای صنعت گران، ارتقای دانش و مهارت مدیران صنعتی منطقه یزد. حمایت از فعالیت های کشاورزی و صنعتی به منظور مقابله با گسترش سریع بخش خدمات و هدایت خدمات به سوی خدمات مولد و

مکمل تولید نه جایگزین تولید. کنترل و نظارت بر مصرف کود شیمیایی، سموم دفع آفات و بذرهاى اصلاح شده ژنتیکی. تشویق کشاورزی پاک به منظور تولید محصولات پاک جهت مصرف شهروندان یزدی و صادرات به کشورهای صنعتی (با چند برابر قیمت محصولات کشاورزی آلوده به سم و و کود اصلاح ژنتیکی) و پیشگام بودن در کشور. مطالعه جهت شناسایی عوامل مؤثر بر کاهش بهره وری شاغلان صنعتی، کارگاه های بزرگ منطقه یزد و برنامه ریزی جهت افزایش بهره وری نیروی کار و صنعت. در پایان این نکته مهم را خاطر نشان می سازم که توان ها، چالش ها و جهت گیری های توسعه اقتصادی منطقه یزد در برنامه چهارم محدود به موارد ذکر شده در این مقاله نیست و کارشناسان محترم هر بخش می توانند بر اساس آمار و اطلاعاتی که در اختیار دارند موارد دیگری بدان بیافزایند یا آن را مورد چالش قرار دهند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مآخذ

- ۱- ابضحی، سید حسین و بابک کاظمی، «بهره وری»، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، چاپ دوم، فروردین ۱۳۷۹.
- ۲- امامی مبینی، علی، «اصول اندازه گیری کارایی و بهره وری»، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، آذر ۱۳۷۹.
- ۳- درخشان، مسعود، «نفت، دولت و توسعه اقتصادی»، مجلس و پژوهش، ۱۳۸۲.
- ۴- سید حسینی، محمدرضا، «یزد»، انتشارات سازمان سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان یزد، بهار ۱۳۸۱.
- ۵- سازمان برنامه و بودجه، «روند گذشته، جاری و آینده نگری ۱۰ ساله جمعیت ایران (۱۳۷۵-۱۳۸۵)» مستندات برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۸۳-۱۳۷۹)، جلد سوم، اسفند ۱۳۷۷.
- ۶- سازمان برنامه و بودجه، «روند گذشته، جاری و آینده بازار کار ایران (۸۳-۱۳۴۵)»، مستندات برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۸۳-۱۳۷۹)، جلد ششم، آذر ۱۳۷۸.
- ۷- سازمان بهره وری آسیایی، «اندازه گیری و تحلیل بهره وری»، ترجمه: معاونت اقتصادی و برنامه ریزی بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، آبان ۱۳۷۲.
- ۸- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، «سند ملی توسعه استان یزد»، ویرایش نهم، اسفند ۱۳۸۲.
- ۹- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، «برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان یزد ۱۳۷۹-۱۳۸۳»، ویرایش دوم، خرداد ۱۳۸۰.
- ۱۰- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، «آمار نامه استان یزد ۱۳۷۸»، انتشارات صنم، ۱۳۷۹.
- ۱۱- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، «الایحه برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸-۱۳۸۴)»، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، دی ۱۳۸۲.
- ۱۲- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان یزد، «سال نامه آماری استان یزد، سال ۱۳۸۱»، آبان ۱۳۸۲.
- ۱۳- سایت بانک توسعه اسلامی به آدرس: www.isdb.org
- ۱۴- قره باغیان، مرتضی، «تأثیر برخی از علل مهاجرت نیروی کار در ایران»، انتشارات معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، بهار ۱۳۷۵.
- ۱۵- علی پور، حبیب ا...، «سیمای اقتصادی استان یزد»، چاپ هفت تیر، ۱۳۶۸.
- ۱۶- کمالی، افسانه، «مفهوم جوانی جمعیت و آثار اقتصادی- اجتماعی مرتبط بر آن»، فصل نامه نمایه پژوهش، سال پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۰.
- ۱۷- مرکز آمار ایران، «خلاصه آمارهای پایه ای استان ها، ۱۳۸۱»، آذرماه ۱۳۸۲.
- ۱۸- مرکز آمار ایران، «نتایج آمارگیری از کارگاه های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر کشور، ۱۳۷۸»، آبان ۱۳۷۹.

- ۱۹- مرکز آمار ایران، «تعاریف و مفاهیم استاندارد برای استفاده در طرح ها و گزارش های آماری»، ویرایش یکم، آبان ۱۳۷۹.
- ۲۰- میرجلیلی، سید حسین، «توان های اقتصادی مناطق بیابانی ایران» فصل نامه پژوهشی کاوش نامه، دانشگاه یزد، بهار ۱۳۸۲.
- ۲۱- میرجلیلی، سید حسین، «توسعه اسلامی، بانک»، دانش نامه جهان اسلام، جلد هشتم، ۱۳۸۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی